

L'educació: entre el naturalisme i l'artificialitat.

Algunes consideracions rousseaunianes per enfrontar el present

FERRAN SÁNCHEZ MARGALEF

Aquesta breu comunicació gira a l'entorn de la figura de Rousseau i la seva àmplia i constant repercussió, que arriba als nostres dies, en l'educació.

La nostra època guarda profundes diferències vers la societat francesa del segle XVIII i el París del segle de les llums que Rousseau conegué. Per això en aquest escrit intentarem evitar qualsevol mena de comparativa. Tanmateix, sí que podem establir una mirada crítica sobre aquells afers quotidians que el nostre protagonista no dubtaria a encasellar com a vicis dels quals cal apartar l'infant. A més a més, també ens endinsarem en el sentit vitalista i profund que l'autor atorga a la natura tot contraposant-la a la visió transhumanista postmoderna. Finalment, també dedicarem uns paràgrafs a referir aquells aspectes pedagògics de més transcendència vers la temàtica tractada, ja que la deriva tecnològica està propiciant un canvi epistemològic en el pensament pedagògic contemporani.

La naturalesa és la nostra mare. Així ho entén Rousseau i, per aquest motiu, d'ella emanen totes les nostres accions, entre les quals hi ha la instrucció. L'educació de l'infant és fruit del transcurs no alterat de la pròpia condició humana. D'aquesta manera, la magna font d'inspiració, saviesa, bellesa i harmonia no pot ser altra que la mateixa natura. L'educació, per tant, no només sobre coneixements generals, sinó també de l'ètica i del caràcter, ha de venir de la seva mà. Així ho exposa de manera magistral a *Emili*,¹ on l'autor resguarda el seu protagonista de la societat fins a l'arribada de l'edat adulta en benefici de la llibertat, l'autenticitat, la intuïció i l'espontaneïtat de l'individu.

1. Jean-Jacques ROUSSEAU (1973), *Emilio: O de la educación*, pròleg d'Henri Wallon i estudi i notes de J.-L. Lecerle, Barcelona, Fontanella.

Això no obstant, sembla que la natura mai havia estat tan allunyada de la humanitat com en l'actualitat. Tenint en compte que la vida en civilització implica irremediament l'adaptació del medi a l'espècie i, per tant, la devastació de la naturalesa per a l'edificació de la ciutat, és evident que la tendència humana ha estat d'anar-se allunyant, gradualment, de la natura. Però per bé que aquesta tendència segueix imperant, a la nostra era se n'hi afegeix una altra, que va guanyant una paorosa força dia rere dia, i que ja forma part de la nostra realitat: la cibernètica i la digitalització.

Estem referint-nos a una realitat amb la qual no sols interaccionem cada dia, sinó que, a mesura que avança el temps, es materialitza de manera més eficaç en la nostra quotidianitat, superant les fronteres de l'existent i l'inexistent i donant pas a un paradigma en què el que és real esdevé tant el que és palpable com virtual. Bona prova del que diem són, per exemple, les impressores digitals que són capaces de dur a terme projectes de bastes dimensions amb una gran precisió, transformant aquelles dades virtuals en infraestructures i objectes tangibles. La utopia del naturalisme pedagògic rousseunià no sols enfronta el gegant civilitzador, portador de males costums, sinó que també xoca amb el paradigma tecnològic en què l'educand està subordinat a la realitat virtual.

Com a clàssic que és, la figura de Rousseau sempre serà recurrent des d'un punt de vista pedagògic perquè, essent precursor de futures línies de pensament i corrents² com el Romanticisme, va reconèixer la infància com a estadi separat de la vida adulta (aportant el terme *estat natural*), va defensar l'experiència personal com a via més directa per assolir l'aprenentatge i va impregnar, entre d'altres, de vitalisme el discurs pedagògic, reclamant la necessitat de l'exercici i l'activitat física. Però segurament, allò a què Rousseau dona més importància, i esdevé també l'objecte d'estudi principal d'aquesta comunicació, és la influència de l'espai i l'entorn en la configuració i el desenvolupament de l'individu. Si bé està clara la posició sobre l'autor de quin ha de ser aquest entorn i el paper privilegiat que en ell atorga a la natura, com hem dit, la nostra societat ha preferit optar pels espais artificials i, ara també, cibernètics i virtuals.

Tenint en compte aquesta deriva, no sembla que el futur de l'ésser humà hagi de passar per la naturalitat. Actualment, els embarassos ja estan essent monitoritzats i controlats per aparells electrònics, els joves passen cada vegada més temps davant les tecnologies i menys tenint contacte directe els uns amb els altres, ja s'està investigant per produir diverses alteracions en l'ADN que acabin determinant la condició de l'espècie, etc.³ En aquest mil·lenni observarem, si bé ja ho podem palpar en el nostre dia a dia, com la ciència desafia la natura en la creació de la pròpia vida.

2. M. José VILLAVARDE (1987), *Rousseau y el pensamiento de las Luces*, Madrid, Tecnos.

3. Yuval Noah HARARI (2016), *Homo Deus: A brief history of tomorrow*, Londres, Vintage.

Recordant la distinció antropològica que Rousseau adverteix a la seva obra en separar l'home, l'ésser humà i la seva condició humana natural, de la conducta humana, artificial en la mesura que no és autèntica ni intrínseca a ell ja que ve condicionada per la societat,⁴ cal advertir que s'aspira a construir un nou model d'home que faci de la tecnologia la seva pròpia natura i mitjà de desenvolupament i projecció. La possibilitat d'inserir xips, antenes o altres aparells al crani que permetin realitzar diverses funcions està a l'ordre del dia. Per molt que, de moment, encara no hi ha el coneixement requerit per fer-ho extensible a tota la societat, cal advertir el repte pedagògic que això suposa, i que s'enfronta i amenaça directament les idees de Rousseau.

Si concedim que l'aprenentatge s'assoleix fruit de l'experiència en un entorn concret, estem mantenint, com el ginebrí, que l'agent principal en l'acte educatiu és l'educand (les experiències viscudes són individuals) i que l'aprenentatge esdevé, fonamentalment, en el si del mateix individu. Però això no és el que implica el canvi de paradigma que advertim. El tecnologisme pedagògic concep que l'individu pot ser educat mitjançant elements externs que, fins i tot, poden ser introduïts a l'interior de l'individu, possibilitant un potencial desenvolupament controlat en determinats aspectes. De ser així, no cal dir que el somni romàntic del ginebrí estaria sentenciat a mort en abandonar tot indicatiu d'autenticitat i vocació en la conducta de la persona en qüestió.

Malgrat ser conscients que estem referenciant fenòmens futurs i que havent de ser prudents en escodrinyar el passat cal ser-ho doblement en fer-ho quan parlem del demà, en la nostra defensa hem d'assenyalar que no volem posar tant el focus en la carrera tècnica (sens dubte imprescindible per assolir els avenços requerits per fer possible un canvi definitiu de paradigma) com sí en la cultural. Si bé és cert que aquestes dues carreres persegueixen el mateix objectiu d'instalar una cosmovisió tecnològica, la pedagogia té una rellevància més destacada en la cultural.

En el moment en què els progressos científics permetin un canvi total de paradigma, dependrà de l'acceptació i voluntat social que aquests s'acabin determinant i de quina forma ho facin. Sense voler anticipar cap escenari, sols observant l'actual clima social i educatiu de tecnofília, que oscil·la entre l'exaltació i la idolatrària d'aquesta, sembla oportú i evident assenyalar que la batalla cultural no és cap futurible.

Traspassant aquestes paraules a la realitat de les institucions educatives, tot intentant copsar algunes de les línies frontals d'aquesta batalla, hem de dir que

4. Josep Maria QUINTANA (2010), «El concepte de naturalesa i d'estat de naturalesa en Rousseau», *Temps d'Educació*, núm 39, p. 223-234, també disponible en línia a <<https://www.raco.cat/index.php/TempsEducacio/article/view/245018/328174>>.

segurament la principal és l'artificialitat que, darrerament i de manera exponencial, acompanya la formació. En qualsevol dels àmbits educatius, i a tots els nivells, les tecnologies i els suports digitals impregnen qualsevol mena d'aprenentatge. Feliçment, la naturalitat de l'experiència viscuda s'ha anat substituint per l'artificialitat de la (re)creació experimentada, un canvi transcendental que, en cas de seguir així, s'anirà consolidant al llarg d'aquesta era.

No deixa de ser necessari, combinant l'esperit naturalista del nostre protagonista i l'humanístic que ha caracteritzat la pedagogia, que l'educació persegueixi la llibertat assolida mitjançant el respecte a l'autenticitat de tot individu. I no deixa de ser paradoxal que Bill Gates, fundador de Microsoft, Steve Jobs, fundador d'Apple, i Tim Cook, actual director de la mateixa companyia (entre molts d'altres impulsors d'aquesta cosmovisió tecnològica global), vagin amb molta cura a l'hora d'educar els seus fills vers aspectes digitals. Tots tres han escollit que realitzin el seu període formatiu en escoles que aposten per la pedagogia Waldorf.⁵ Una pedagogia, paga la pena recordar-ho, antroposòfica (és a dir, una pedagogia espiritual creada per Rudolf Steiner a principis del segle xx a partir de la combinació d'elements del Cristianisme amb d'altres de les ciències naturals), dividida en tres nivells sobre els quals cal educar l'ésser (cos, ànima i esperit), centrada en l'individu i la creativitat, i que incorpora també una visió de l'educació activa i de manipulació.

5. Vegeu <https://www.eluniversal.com.mx/cartera/economia/bill-gates-steve-jobs-y-tim-cook-alejan-sus-ninos-de-la-tecnologia> (consulta: 23 gener 2020).